

աներորդէք Որմզդի չորրորդի (Թագ. յամս 578-90): Սորա նախորդին՝ անուշըռուան Խոսրովու Թագաւորութեան ԽԱ տարւոյն (որ է 572), ազգովին կ'ապստամբի ի նմանէ վարդապետ մամիկոնեան որդի Վասակայ. կը սպաննեն զՍուրեն մարզպանն ի Գռախն, կ'երթան յունաց կը Հպատակին, եւ նոցա զօրօք կը դառնան Գունայ վերայ, կը կործանեն քաղաքը (անշուշտ պարսիսպները) եւ պարսից զօրք կը հալածեն: Այդ ժամանակ Հայք կը խռովին՝ տեսնելով որ ս. Գրիգոր «մերձ ի քաղաքն», զոր պարսիկք ամբարանոց շինած էին, կը հրդեհէ: Խոսրով յընթացս ութ ամաց յղեց երկու զօրավարներ՝ նուաճելու զՀայս. ապա ինքն անձամբ եկաւ, «զՎնդոյն կապեալ եղ ի զբուսանդակներ, եւ Վստամ պրծեալ գնաց փախստական»: Սրբա առաջին անգամ կը յիշուին ի Սերէսուէ այս գիւպուածիս մէջ, եւ այսպէս անորոյ. կ'երեւի՝ թէ իբր զօրավար յղուած էին ի Հայս, եւ հոն արքային դէմ դարձած: Վնդոյ դեռ կ'ապրէ Որմզդի եւ Բ Խոսրովու ժամանակ, երբ արդէն մեռած էր Վարդան. եւ օգնականութեամբ Մուշեղի մամիկոնեանոյ՝ յղելոյ ի կողմանէ յունաց՝ կը պատերազմէ Խոսրովու Վահրամ անուն պատամար նախարարին դէմ:

Կարելի պիտի լինէր այս Վարդանը եւ Վնդոյն նոյն Համարել Թովմայի եւ Յովհաննու յիշածին հետ, եւ ս. Գրիգորի կառուցումն վերաշինութիւն հասկանալ, եթէ նոցա ժամանակակից արքայից արքայն Պերոզ չլինէր, Գիւս նոցա ժամանակ եւ նորա աթոռոյն տեղափոխութիւնը նոցա զորք չհամարուէր, եւ Վնդոյ յետ Վարդանոյ դեռ չապրէր: Եւ արդէն Թովմա եւս կրկին Վնդոյ կը յիշէ, որոց մին ծանօթն է, եւ միւսը Մուշեղի հետ նախալիչեալ անցից մէջ, զորս ի Սերէսուէ առած բառացի՝ կը պատմէ (Բ, Գ):

*
* *

Հոս կը կնքենք մեր խորհրդածութիւնքը, յիշեցնելով թէ յընթացս զրութեանս աւելորդ Համարեցանք յառաջ բերել միշտ — բայց միայն ուր հարկ էր — մեր քննած խնդրոց մասին արդէն յիշուած կամ այլ Հայ եւ օտար բանասիրաց ոմանց աստ անդ յայտնած Հաւմուգները, որք կամ նպաստաւոր էին մեւրոցս, կամ Հակառակ էին, զորս Հետաքրքրէք կրնան Համեմատել եւ կշռել երկաւանդիւր կողման փաստից ոյժը, թէ եւ շատք միայն կարծիք յայտնած էին առանց փաստի. եւ

կամ Գանացեր էին Հաշտեցնել երկու պատմիչներն այնպիսի կետից մէջ, յորս անկարելի էր այն՝ ըստ մեր եւ այլոց իսկ տեսութեան: Աւելի մանրամասն քննադատութիւն մի Եղիշեայ վերայ՝ որ դուրս էր մեր նպատակէն, այլոց եւ կամ ուրիշ ժամանակի կը թողունք:

Հացոսնի

ԱՌԵՏՏԻՐ ՓԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

ՀԵԹԵՐՑՈՂ ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏՏԻ

(Շար. տես յէջ 375)

Ա Յ Ս ժամանակագրութեան պէս՝ առանց կամ քիչ աւրածով բաւական մաքուր գրուած Հատոր մ'այլ կայ ձեռագիր Աւետիքի, 140 երես, զոր Ոսկեփորիկ անուանեմք. վասն զի նման այսպէս կոչուած գրոց՝ Հաւաքում է այլեայ մօտ կամ Հեռու նախնեաց բանից. սկիզբն է վերջն Գր. Տաթեւացւոյ դրածներէն, իր վարպետին Յովհ. Ռոտմեցւոյ գրած Եւսայեայ մեկնութիւնէն ճաշուածք. Գարդգրոց եւ Հարցմանց քանի մի կտորք է Յանկը. — «Պատմութիւն Արամայ եւ Եւսայի եւ որդւոց նորա յազգէ յազգ», մինչն ի Սահակ եւ Մովսէս. — Պէպէս գիտելիք ծաղկաբաղդ. — Պատճառք կազմութեան զորոց, ի անէն Վարդանայ. — Բնաբան Զարոյի ծննդեան Գրիստոսի «Եւ ծաղիկ գաշտաց». — Հրդմ. «Վասն էր ամենայն ազգք երթան յերուսաղէմ. — Պատմութիւն Յովսեփայ եւ Ասանէթի, Ս. Գրոց անվաւեր կոչուածներուն մէջն. — Յանկ պատրիարքաց Հինգ Աթոռոց, մինչն ի կէս Զ դարու. — Անանիայ Շիրակացւոյ թիւք տանց ամենայն Հին եւ նոր Ս. Գրոց, որոց կցեր է եւ մեր Շարակաւ նաց տունքն՝ 4656. բայց Շարակաւք տարբերին մէկմէկէ աւելի կամ պակաս բան

ունենալով — « Յաղագս վարուց և ելից
« Սրբուհւոյն Մարիամու Մազազդինեայ ».
վրան տարբեր գրչով գրէ, « Այս ճառս թարգ-
« մանեցեալ ի լաթինացոց, ձեռամբ Ներ-
սիսի Լամբրոնացոյ ի հայ բարբառ ».
« սա կայն Լամբրոնացոյ միւս շարագրութեանց
չի նմանիր. ի ներքին գրէ Աւետիք՝ հատու-
րիս բոլոր հետեալ մասին համար ևս, « Եւ-
« ղ ևս կարն գրգիս ի թվին Հայոց ՌձԽԹ,
« ն՝ամսեանն յուլիսի ժն, պատկեր օրն չու-
« բեքշարդի, ի քաղաքին Տիգրանակերտ, որ
« է Համիթ կամ Տիարպէլքիր: Օգնեա Հոգի
« Սուրբ Աստուած ճշմարիտ »: — Յաղագս
« վարուց և ելից սրբուհւոյն Մարմայի », ևն.
« նոյնպէս վրան այլ գրուած ն. Լամ-
բրոնացոյ թարգմանեցեալ — Յովհ. Գառ-
նեցոյ խրատք. — խրատք Նուշրուան թա-
գաւորի: Պատմութիւն Ս. Իւղոյն », Եղբ-
րուտի վանաց: — Հարցմունք ի ֆոնականց
փխխոփայից: — Հրցմ. Յոբնաղի և Պատն.
Մովսէսի Հայոց Գերթողի և Դաւթի փի-
լիսոփայի Անյաղթի: — Յովհ. Եղնկաց-
ոյ Յղ. Երկնային շարժմանց. այս գրուած
ծոց օրինակին համար կ'իմացնէ ևս « Սո-
« րո օրինակն գրած էր, թէ գրեցաւ գիրքս
« Էականց Հարցմունք և Դաւթի փիլիսոփայի
« և Մովսէսի Գերթողի և Մամբրէի Հրցոց-
« մունքն և Վաղթանկայ իշխանին բանն,
« ի թվին Հայոց ԶՆԸ (1839), ձեռամբ

« Գրիգորի Սուքիասանց. և մեք այժմս կըր-
« կին գրեցաք այս տեղս զանուն գրողի օ-
« բինակիս, որ յիշվի. Աստուած ողորմի
« հոգուն »: — Պատմութիւն փարէզ մանկան
և Վենայու դստերն Դոյֆի իշխանին, զոր
« թարգմանեալ ի ֆոնանգ լեզուէ ի հայ, ի
« ձեռն Տէր Յովանէս Տէրզընեցոյ և իւր
« որդոյն Խաչատուրին, ի քաղաքն Ֆոնան-
« ձոց կոչեցեալն Մառշիխա »: Ծանօթ եր-
կար վիպասանութիւն ոտանաւոր: — « Պատ-
մութիւն Առնաւուտ Տիմոյին, որ զՆտի աղ-
ջիկն առեալ և փախեալ է ». այս այլ ո-
տանաւոր գործ է Երեմիայ չէլէպոյ Գէօ-
միւրեանս. — նոյնպէս ոտանաւոր Ներսիսի
Մոկացոյ Ողբք անձին. — Գր. Խլաթեց-
ոյ Խրատք Ժամատեղաց: Եւ այլ քիչ և
փոքր բանքն Մոկացոյն վերնագիրն է,
« Ներսէս վարդապետի սասցեալ Ղղղոս վառն
« անձին և յորոց վերայ յարմարի: Այս
« այն Ներսէսն է որ Մոկացի է, և զնաց
« ի Տաթեւոյ յանապատն, եկաց չորս տա-
« րի, և անտի եկաւ զՂմայ անապատն հոս-
« տատեաց, ի թվին Ռձ, Աստուած լուա-
« ւորէ զիւր հոգին: Ամէն. Թէ կամիս գու-
« նալ ալ ասա ». այսինքն՝ երգելով. Ներ-
սէս ճարտար քերդող է, ոտանաւորն այլ եր-
կար սողերով, ինչպէս, սկիզբն՝ Սողոմոնի
խօսքով.

« Մանուկ մտավարժ էի և ոգոյ բարւոյ ղեպեցայ.

Նոյն օգով Հոստատեաց զիս Տէր՝ մինչ իմաստըս հաստեցայ.

Հօգւոյն այն ուրախ եղէ, վայելուչ մօռք ծաղկեցայ », և այլն.

Այս հատորէն աւելի բարակ հատոր մի
այլ (90 երես) Աւետիքի քաղած և իր դի-
տած ու տեսած տեղերու ստորագրութիւն
է, չոր մէկ անուամբ Աշխարհագրոքիսն
կոչմով. սկիզբն է. « Յաղագս Աշխարհագրու-
« թեան, պատմութիւնը համառօտաբար,
« թարգմանեցեալ ի գրեանց Լաթինացոց ի
« հայ բարբառ, ձեռամբ Պատրի Յակօբ վար-
« քապետի, ի խնդրոյ Աւետիք Ընթերցողի,
« առ ի օգուտ ուսումնասիրաց մանկանց եւ
« կեղեցւոյ՝ օգնեա Յիսուս »: Սկիզբն աւ-
տուհական աշխարհագրութիւն է, երկնա-

բանութեան, ապա քաղաքական. բայց տեղ
տեղ ալ օտար կամ օտարաց երկար կամ
կարճ բանքն խառնէ. ինչպէս, « Հայոց բու-
« վանդակ գերեուն համարն է 36 դիր, և
« սոցա համարին՝ 50015 ». այսինքն, իւ-
րաքանչիւր գրի թուաբանական արժէքն կամ
քանակութիւնն, զոր օրինակ, ա = 1. Ժ =
10. շ = 90. բ = 5000. բայց գումարին
մէջ Ա 20 թիւ աւելի դրած է, փոխանակ
50015 տէ պէտք էր գրել 49995: — Յիւ-
շեալ Պատրի Յակօբն ծանօթ հայագէտ՝
Վիլլոզ մականուն փոանկ Յիսուսեան քա-

Հանայն է և — Ուրիշ աշխարհագրական
թարգմանութիւն մի այլ կայր վերնագրաւս.
« Աշխարհացոյցս թարգմանեալ է Լատինա-
« ցոց, ումենն Յոննանիսի Անկիւրացոյ,
« յաղագս բոլոր հոգեղէն տիեզերաց » ևս.
տարեալ չէ գրուածն, Համառոտաբար Եւ-
րոպոյի, Ափրիկէի և Ասիոյ ստորագրութիւն

« Եկալք Աղամայ սրգէք, արարածք ամէն միաբան,

Օրհնեմք զարարիչն Աստուած՝ որ ստեղծեաց զէակս ամենայն », և այլն :

վերջը ողբալով իր ազգին խեղճութիւնը՝ մը-
խիթաբէ յուսով լաւագոյն բաղդի « յազգէն
այն արիական », իբր 180 տող բան է,
գրութիւն է Զնւթ թուին Հայոց, որ է 1539—
40 :

Այս հատորին մէջ օրինակած է և « Գիրքն
« է վերայ բնութեան Հանրական և մաս-
« նական աւանդն քահանայի իշող անուն
« Յեսու մկննեալ, ազգաւ Սուրբանի, զոր
« մեք թարգմանեցաք ի Հայ դիր և ի լեւ-
« զու » Բայց այս Հին վերնագիր է, որ-
պէս և թարգմանութիւնն. քանի մի թուղթ
բան է : — Յետ Աստեղագիտութեան՝ որ
շատ գիտնականի գրուած է, Աւ. Կ'օրինա-
կէ Վանանդացի Ղուկասու յԱմստերդամ
1699ին տպագրեալ կշռոց և Չափոց գի-
տելիքը, Հանդերձ վաճառականութեան վրա-
յօք գրածովը, և վաճառականաց Հարկաւոր
թուարանական կանոնօք, և ասիական և
եւրոպական Թուրքիոյ քաղաքաց իշխմանօք,
գլխաւոր քաղաքներէն սկսեալ :

Այլեայլ խառնիրտուն գրուած տեղեկու-
թեանց միշտ՝ 20 երես (67—87) զուտ
աստեղագիտականք են, առանց կարգի կտոր
կտոր, մասն մի ուրիշներէ առած և մասն
մի իր շրջագոյնութեամբ տեսածն և Որչափ
այլ ածուն և կցկտոր են, կան շատ կարեւ-
որ գիտելիք տեղեաց, ի մասնաւորի մեր
ազգայնոց բնակեալ Ասիոյ աշխարհաց, և
քաղաքաց, և յասկապէս փոքր Ասիոյ և
Կիլիկիոյ. Բայց տմենէն նշանաւորն է նոյն
ինքն Աւետիք իր ընկերին հետ ըրած և
գրած ստորագրութիւնն՝ Հապչի, թէ և հա-
մառուտ, այլ ստղծ Հիմակուան ծանօթու-
թեանց Համեմատ, ուսկից կրնան օգտուիլ

է, ամբողջ թարգմանութեան օրինակը գը-
տուին և :

Յետ Լատինաց կու գայ Հայն. « Ոտա-
նաւոր ի Կարապետ վարդապետէ ասացեալ՝
« Նոյի որդւոց բաժին աշխարհաց վերայ »,
նախ Քամայ, ապա Միթայ և Յարեթի. 15
ոտնեաց է շափն, և սկսի :

և աշխարհագիրք. մանաւանդ իտալացիք,
որոց՝ այս ետքի տարինեղումն այն կողմերն
ըրածն և կրածն՝ աշխարհածանօթ է. Աւե-
տիքի այդ տեղագրութիւնը կարճ ծանօթու-
թեամբք կու հրատարակեմք յօրագրիս, ի-
տալերէն թարգմանութիւնն այլ կ'ընծայեմք
իտալացոց, Եւ յետ այսչափ ծանօթու-
թեանց՝ յայտնեմք մեր փափագն և յոյժը,
նոր և գեռ անծանօթ գրուածոց այդպիսի
երկար աշխատող և պրպտող բանասիրի մի,
Աւետիքի Պաղտատաբեան :

Շարաշարեղի

ՀԵՏԱԶՕՏՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ ԳԻՏԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

(Շար- Խոս 152 333)

Գ. ԲԵՒԿ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱՌԻ

ԲԱՐՇԱԽՄԻՆ, Աստղիկ, Նանէա, և
զորոյն Բեւայ եւ Շամիրամայ կը ներկա-
յացրինն այն ազգեցածութիւնը, զոր սեմական
տարրն ըրեք է Հայաստանի վերայ : Կը մը-
նան արդ բնիկ հայկական ծագմամբ առ-
տաւածք :

Հարկ է յիշատակել աստ նախ եւ առաջ
վանաստուր զիբը : Դարձեալ Ապաթանգեղոս
է՝ որ տեղեկութիւն կու տայ մեզ նորա պաշ-
տաման մասին, շատ կարեւոր եւ շայեկան
տեղեկութիւն՝ որ կը ցուցնէ մեզ թէ քնչ